योगवासिष्ठः/प्रकरणम् ६ (निर्वाणप्रकरणस्य पूर्वार्धम्)/सर्गः ००७

सप्तमः सर्गः ७

श्रीवसिष्ठ उवाच ।

यन्मुक्तावलिता रत्नभूषिता भान्ति योषितः ।

मदेन्दावुदिते क्षुब्धकामक्षीरार्णवोर्मयः ।। १

सौवर्णाम्भोजकोशस्थलोलालिपटलश्रियम् ।

धारयन्ति दृशः स्त्रीणां कपोलतलदोलिताः ।। २

उद्यानवनखण्डेषु भूमौ कृतमदा मधौ ।

हृद्याः सुमनसो भान्ति दासा इव मनोभुवः ।। ३

क्रव्यादगृध्रगोमायुकौलेयकवलाङ्गिकाः ।

स्त्रियः समुपमीयन्ते चन्द्रचन्दनपङ्कजैः ।। ४

सौवर्णकलशाम्भोजकलिकामातुलुङ्गवत् ।

दृश्यते स्त्रीस्तनश्रेणी रक्तपूतिसुगन्धिका ।। ५

रसायनेन्दुनिस्यन्दमधुबिम्बासवद्रवैः ।

ओष्ठाभिधो मांसलवो लालाक्त उपमीयते ।। ५

अल्पाल्पाष्ठीवदाकारा भुजाक्रूरास्थिशङ्कवः ।

महाबाहुलताशब्दैर्वर्ण्यन्ते कविभिः शुभैः ।। ७

कदलीस्तम्भसम्भारसुन्दरीभिस्तथा भृता ।

कुचशोभोचितानन्दा तोरणालिर्विराजते ।। ८

आपातमन्दमधुरा मध्ये द्वन्द्वानुबन्धिनी ।

शीघ्रावसानविरला लक्ष्मीरप्यभिवाञ्छ्यते ।। ९

समुपैति मतिर्दुःखं सुखं च शतशाखताम् ।

दुःखशाखास्तु जायन्ते नानाकर्मफलाः श्रियः ।। १०

बद्धजालघनाकाराः कारार्थमिव रज्जवः ।

दच्छदःसदृशा वाचः प्रतानगहने स्थिताः ।। ११

संतता मोहमिहिका कार्यासारविसारिणी ।

यमुना प्रावृषीवैति तिमिरश्यामला चिरम् ।। १२

कटूकृतान्तःकरणो नानासुखविशारदः ।

वर्धते हि गतस्नेहं जन्मप्रतिविषारसः ।। १३

व्याधूतजर्जराकीर्णजनतापर्णराजयः ।

स्वकर्मपवना वान्ति नानावकररेणवः ।। १४

कालः कवलितानन्तजगत्पक्वफलोऽप्ययम् ।

घस्मराचारजठरः कल्पैरपि न तृप्यति ।। १५

मोहमारुतमापीय त्वचा विषमचारिणः ।

स्फुरन्तीहाहयश्चित्राः शीतलाचलदीप्तयः ।। १६

चिन्तापिशाचोपहता विवेकेन्दूदयं विना ।

तमसेव निरालोका याति यौवनयामिनी ।। १७

जिह्वा जर्जरतामेति प्राकृतानुनयज्वरैः ।

पद्मकोटरकोणस्थमपि सूत्रं हिमैरिव ।। १८

दुःखशोकमहाष्ठीलः कष्टकण्टकसंकटः ।

सहस्रशाखतां याति दारिद्र्यदृढशाल्मलिः ।। १९

अन्तःशून्योन्नतिध्वस्तचित्तचैत्यकृतालयः ।

मायाबहुलयामिन्यां लोभोलूको विवल्गति ।। २०

पूर्वं गृहीत्वा कर्णाभ्यां स्फुरन्ती परिनिश्चयम् ।

जराजर्जरमार्जारी यौवनाखुं निकृन्तति ।। २१

निःसारा क्रमशः क्रान्तधराधरसमुन्नतिः ।

डिण्डीरपिण्डिकेवेयं सृष्टिरायाति पुष्टताम् ।। २२

आभासपुष्पधवला जगत्पल्लवशालिनी ।

सत्तालता विकसिता धर्मार्थफलधारिणी ।। २३

सुराचलमहास्थूणं चन्द्रसूर्यगवाक्षकम् ।

गगनाच्छादनं चारु ध्रियते त्रिजगद्गृहम् ।। २४

संसारसरसि स्फारे चरन्ति घ्राणषट्पदाः ।

शरीरपुष्करेष्वन्तश्चिद्रूपरसपायिनः ।। २५

नभोमार्गमहानीलकुट्टिमैकान्तशालिनी ।

भुवनौदररम्यान्तः स्फुरत्यादित्यदीपिका ।। २६

आशातन्तुनिबद्धाङ्गी जागती जीर्णपक्षिणी ।

स्ववासनाशलाकेऽन्तर्निबद्धेन्द्रियपञ्जरे ।। २७

अनारतपतज्ज्वालभूतपर्णपरम्परा ।

स्पन्दते मरुताऽऽमृष्टा संसृतिव्रततिश्चिरम् ।। २८

सृष्टेः कतिपयं कालं प्रहृष्टाः कुलशालिनः ।

अधःकृतोग्रनरकपङ्काः शङ्कोज्झिताः क्षणम् ।। २९

भुक्तेन्दुखण्डकणिकानीलनीरदशैवले ।

स्वर्गमार्गसरस्यन्तः स्फुरन्ति सुरसा रसाः ।। ३०

नानाफलालिमलिना वासनाजालमालिता ।

स्पन्दामोदमयी स्फीता क्रियाविकसिताब्जिनी ।। ३१

वराकी सृष्टिशफरी स्फुरन्ती भवपल्वले ।

कृतान्तवृद्धगृध्रेण शठेन विनिगृह्यते ।। ३२

तरङ्गफेनमालेव सैवान्येव च भङ्गुरा ।

श्वःश्वोऽपरेन्दुलेखेव समुदेति विचित्रता ।। ३३

भूरिभूतशराबाणि क्षणभङ्गानि कुर्वता ।

इदं कालकुलालेन चक्रं संपरिवर्त्यते ।। ३४

असंख्यातानि कल्पानि संजातान्यचले पदे ।

जगज्जङ्गलजालानि दग्धानि युगवह्निना ।। ३५

भावाभावैरपर्यन्तैः सुखदुःखदशाशतैः ।

वैपरीत्यं प्रयात्येवमजस्त्रं जागती स्थितिः ।। ३६

क्षुब्धैर्युगपरावर्तैर्वासनाश्रृंखलोम्भिता ।

महाशनिनिपातैश्च न भग्नाऽबुद्धधीरता ।। ३७

शतशो विद्रुतारिघ्नैर्दनुपुत्रैरमिष्टुताम् ।

भवभग्नतयामैन्द्रीं तनुं वहति वासना ।। ३८

विशत्यविरतं भूतसर्गपांसुपरम्परा ।

नित्यं नियतिवात्येयं कालव्यालगलान्तरम् ।। ३९

पदार्थाम्भसि सर्वाणि फलफेनानि सर्वतः ।

पतन्त्यविरतापातमभाववडवामुखे ।। ४०

स्फुरन्त्याकस्मिकोद्भूता विचित्रद्रव्यशक्तयः ।

स्वभावमात्रसंपन्नाः स्पन्दश्रिय इवाम्भसः ।। ४१

भूतमौक्तिकसंपूर्णान्बृहतः सुबहूनपि ।

जगत्कलभकानत्ति कृतान्तोद्रिक्तकेसरी ।। ४२

कुलशैलफला मेघपक्षपुञ्जाः फलामृजः ।

जायन्ते च म्रियन्ते च ध्रियन्ते च जगत्खगाः ।। ४३

चिद्भित्तौ स्पन्दशुभ्रायां रङ्गैः पञ्चभिरिन्द्रियैः ।

उन्मीलयति संसारचित्राणि विधिचित्रकृत् ।। ४४

अजस्रगत्वरीं सर्वपरिवर्तविधायिनीम् ।

निमेषशतभागाङ्गीमसद्दुःसाधिताङ्कुराम् ।। ४५

सूक्ष्मां कालस्य कलनां स्वसमुत्थानकारिणीम् ।

ध्यानेनैवान्ववेक्ष्यैताः स्थिताः स्थावरजातयः ।। ४६

रागद्वेषसमुत्थेन भावाभावमयेन च ।

जरामरणरोगेण जीर्णा जङ्गमजातयः ।। ४७

सुदुष्कृतोत्तमध्यानचारिण्यो धरणीतले ।

नियत्या नियतं कालं पीड्यन्ते कीटपङ्क्तयः ।। ४८

क्षणेनादृश्य एवेदं निगिरत्यखिलं सुखी ।

सुदुर्लक्ष्यविलः कालव्यालो विपुलभोगवान् ।। ४९
कालेन किंचिदालक्ष्य स्वशरीराकुलीकृताः ।
शीतवातातपप्रौढाः प्रोल्लसत्पुष्पदीप्तयः ।। ५०
फलप्रदाश्चरन्तीह शीलिनः श्वभ्रविग्रहाः ।
पयःपटलविश्रान्तत्रैलोक्याम्भोजकोटरे ।। ५१
करोति घुंघुमं भूरि भूतभ्रमरपेटिका ।
ब्रह्माण्डभैक्ष्यभाण्डेयं काली भगवती क्रिया ।। ५२
स्वयं दत्वैव दत्वैव भूतभिक्षां जिघृक्षति ।
तिमिरालीककबरी इन्द्वर्कचपलेक्षणा ।। ५३
ब्रह्मोपेन्द्रमहेन्द्रादिधरागिरिवरादिका ।
ब्रह्मतत्त्वैकपिटका लम्बमानपयोधरा ।। ५४
चिच्छक्तिमातृका स्थूला तरला घनचापला ।
तारकाजालदशना संध्यारुणतरा धरा ।। ५५
समस्तपद्मिनीहस्ता शतक्रतुपुरानना ।
सप्ताब्धिमुक्तालतिका नीलाम्बरपरीवृता ।। ५६
जम्बूद्वीपमहानाभिर्वनश्रीरोमराजिका ।
भूत्वा भूत्वा विनश्यन्ती त्रिलोकीवृद्धकामिनी ।।५७
असकृज्जायते नष्टा भूरिविभ्रमकारिणी ।
मग्नमन्यैरथोन्मग्नं भीमे कालमहार्णवे ।। ५८
प्रतिकल्पक्षणं क्षीणैर्ब्रह्माण्डस्फुटबुद्बुदैः ।
कालेऽगाधरसस्यन्दे स्थित्वा स्थित्वा पुनःपुनः।। ५९
कल्पमात्रनिमेषेणोड्डीनाः कारणसारसाः ।
उत्पत्त्योत्पत्त्य नाशिन्यः संतप्ताः सृष्टिविद्युतः ।। ६०
कालमेघे स्फुरन्त्येताश्चित्प्रकाशवनोद्यमाः ।
प्रपतद्भूतविहगाः पतन्त्यविरतभ्रमाः ।। ६१
कालतालात्किलोत्तालाद्ब्रह्माण्डफलपालयः ।

उन्मेषकृतवैरिञ्चसृष्टयो देवनायकाः ।। ६२

निमेषकृतसंहाराः सन्ति केचन कुत्रचित् ।

निमेषोन्मेषसंक्षीणकल्पजालाः सहस्रशः ।। ६३

रुद्राः केचन विद्यन्ते तस्मिंश्चित्परमे पुनः ।

तेऽपि यस्य निमेषेण भवन्ति न भवन्ति च ।। ६४

तादृशोऽप्यस्ति देवेशो ह्यनन्तेयं क्रियास्थितिः ।

अनन्तसंकल्पमये शून्ये च ब्रह्मणः पदे ।। ६५

न संभवन्ति का नाम शक्तयश्चित्रपूरकाः ।

एवमक्षीणसंकल्पलब्धार्थभरभासुरा ।

जागती कल्पना येयं तदज्ञानविजृम्भितम् ।। ६५

याः संपदो यदुत संततमापदश्च

यद्बाल्ययौवनजरामरणोपतापाः ।

यन्मज्जनं च सुखदुःखपरम्पराभि-

रज्ञानतीव्रतिमिरस्य विभूतयस्ताः ।। ६७

इत्यार्षे श्रीवासिष्ठमहारामायणे वाल्मीकीये देवदूतोक्ते मोक्षोपायेषु निर्वाणप्रकरणे पू० अज्ञानमाहात्म्यं नाम सप्तमः सर्गः ।। ७ ।।